

Tien jaar hulpverlening en actie door het JAC in Amsterdam, met als rode draad door die tien jaar het eeuwige dilemma: de verhouding tussen hulpverlening en sociale actie.

De verschillende artikelen in deze bundel gaan in op aspecten van het werk van het JAC en bespreken vanuit eigen invalshoek deze problematische verhouding. Op deze manier lees je geen complete geschiedenis van het JAC in Amsterdam. De thema's zijn zodanig gekozen dat ze bijdragen aan vergroting van inzicht in het huidige functioneren van de alternatieve hulpverlening. Bovendien leggen ze een aantal voor de alternatieve hulpverlening elementaire discussies vast. Een boek dat tegelijkertijd beelden toont van de jongerenproblematiek in de hoofdstad en ontwikkelingen binnen de alternatieve hulpverlening beschrijft.

10 JAAR JONGEREN ADVIES AMSTERDAM CENTRUM

uitgeverij SUA
weesperstraat 51
1018 dn amsterdam
telefoon: 020-225773
ISBN: 90 6222 064 9

3401 010 5458

SUA

Jeugdtoerisme in Amsterdam, 1970. Foto: ANP.

1. Vragen bij de voorgeschiedenis van JAC-Amsterdam

Gerard Derksen

Inleiding

In de loop van de zeventiger jaren is een reeks welzijnsvoorzieningen ontwikkeld speciaal bestemd voor jongeren. Omdat ze in vorm en inhoud nogal afwijken van wat gebruikelijk is wordt al snel het etiket 'alternatief' gebruikt. Nadeel van een dergelijke etikettering is wel dat een groep waarbinnen grote verschillen bestaan over één kam geschoren wordt. Zo hebben JAC-Breda en JAC-Amsterdam hun naam gemeen, maar werken ze ieder vanuit een eigen ontstaansgeschiedenis, met een andere organisatorische opbouw en in een heel andere plaatselijke politieke situatie. En natuurlijk spelen die verschillen mee in visies op hulpverlening en in prioriteiten die gesteld worden. Juist wanneer een analyse van verschillen in achtergrond en situatie ontbreekt, krijgen discussies over de inhoudelijke kant van de hulpverlening (waarover het meest geschreven is en wordt) iets vrijblijvends en onnodig dogmatisch. Bovenstaande geeft al aan hoe de opzet van dit artikel gedacht is. Het is een poging om aan de hand van de voorgeschiedenis van één instelling, JAC-Amsterdam, de wisselwerking te laten zien tussen de politiek-maatschappelijke situatie, de ideeën over hulpverlening en de uiteindelijke organisatorische vorm.

Allereerst wil ik proberen antwoord te krijgen op de vraag waarom er aan het einde van de jaren zestig behoefte bestaat aan een nieuwe voorziening speciaal afgestemd op jongeren. Al te gemakkelijk wordt het antwoord gezocht in het tekortschieten van de toenmalige hulpverlening aan jongeren.¹ In deze optiek is het JAC vooral een correctie op een verkeerde opzet van die hulpverlening. Naast deze technokratische versie bestaat er een mythische, volgens welke het JAC is ontstaan uit een fusie van spontane vormen van zelfhulp binnen de subcultuur van de jaren zestig en een kritische welzijnswerker die de zaak organisatorisch op poten weet te zetten.²

In dit artikel wil ik laten zien hoe JAC-Amsterdam ontstaan is uit een samenspel van belangen van overheid en traditionele jeugdzorg, waarbij ingehaakt is op ideeën en plannen van individuele wetenschappers. Daarbij is ingespeeld op een nieuwe hulpbehoefte bij jongeren. Gekonkludeerd wordt dat de motieven van de initiatiefnemers evenals deze nieuwe hulpbehoefte zelf te herleiden zijn tot veranderingen in de maatschappelijk-kulturele rol van jongeren in de jaren zestig.

Een tweede vraag die in dit artikel centraal staat is: 'Hoe is het mogelijk dat uit een initiatief van overheid en traditionele zorg een alternatieve voorziening is voortgekomen'. Een vraag die moet helpen om in ieder geval voor JAC-Amsterdam de inhoud en betekenis van het op zich nietszeggende begrip 'alternatief' vast te stellen. Twee simpele vragen bij een voorgeschiedenis die niet

alleen uit historisch oogpunt interessant is. De lijnen toen uitgezet werken anno 1980 nog steeds door.

De motieven van de initiatiefnemers

Voor het beantwoorden van de eerste in de inleiding gestelde vraag is het noodzakelijk de motieven na te gaan van degenen, die aan de wieg van het JAC hebben gestaan. In de werkgroep, die in 1968 op gemeentelijk initiatief de oprichting van een jongeren advies centrum voorbereidt, zitten naast vertegenwoordigers van de gemeente de nodige lieden uit de traditionele jeugdzorg en een vertegenwoordiger van de universitaire wereld. CRM zal pas later aan de werkgroep gaan deelnemen, maar wordt in dit overzicht al meegenomen. Wat valt er aan verschillende motieven te rekonstrueren?

Om met de initiatiefnemer te beginnen: waar gaat het de gemeente Amsterdam om? In twee of drie regels is niet samen te vatten wat zich in de tweede helft van de jaren zestig in Amsterdam afspeelt. Maar hier is van belang hoe deze tijd door de gemeente geïnterpreteerd wordt. Als de grote oorzaak van de roerigheid der tijden voert de gemeente de jeugd ten tonele. De gemeentelijke Nota Jeugdzaken uit 1967 licht dit toe aan de hand van twee probleemstellingen: het generatieconflict en de vrijetijdsbesteding. De alom gekonstateerde gezagskrisis wordt er als een bijzonder scherp generatieconflict omschreven. De welvaartsstaat heeft de jongeren het avontuur ontnomen en aangezien studenten en jonge welvarende arbeiders hun jeugdige energie kwijt moeten ontstaan van die 'woeste taferelen'. Daar komt bij, zo konstateert de nota, dat de natuurlijke mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding verminderd zijn door de hedendaagse woningbouw, de verkeersintensiteit, steeds verdergaande verstedelijking en vergroting van de afstanden. Het gemeentelijk beleid probeert op twee manieren op de jeugdproblematiek in te spelen. Aanvankelijk overheerst de methode om het non-conformistische gedoe al snel als een inbreuk op orde en gezag te beschouwen en drastisch af te straffen. Maar de hardhandige repressie werkt averechts; de knuppelende agent op het televisiescherm bezorgt het tuig alleen maar sympathie. En zo resulteren de happening en de provocatie in een gezagskrisis waarbij de koppen van een burgemeester en een hoofdkommissaris rollen. De stelling, dat men pas iets gedaan krijgt als er maar genoeg rotzooi getrapt wordt, wijst op de tweede aanpak. In toenemende mate maakt de gemeente geld vrij voor wat de traditionele en actuele vormen van vrijetijdsbesteding heet (naast het traditionele buurt- en klubbuiswerk zijn dat de open jongerencentra Fantasio en Paradiso). Wordt de eerste aanpak als mislukt beschouwd, de tweede lijkt van kwaad tot erger te leiden. De concentratie van langharigheid en het openlijke soft-druggebruik werken op de ordentelijke burgerij en bepaalde media zo provocerend dat al snel van een onduldbare toestand wordt gesproken. Het falen van de harde lijn maakt de gemeente voorzichtig. Het zijn de initiatieven en nota's van Provo³, om door een andere manier van hulpverlening op de problemen van jongeren in te spelen, die de gemeente tot eigen initiatieven op hulpverleningsgebied brengen.

Naast de gemeente is CRM, dat via subsidies de nieuwe voorziening mee mogelijk moet maken, in de voorbereidingsgroep vertegenwoordigd. Op het ministerie met veel sociaal-wetenschappelijk geschoolde ambtenaren worden de problemen in

een wat breder kader geplaatst. In de beleidsnota *Nieuwe tendensen in het jeugd- en jongerenwerk*⁴ wordt gesproken van een veranderende jeugdsituatie, die gekoppeld wordt aan een geurbaniseerd leefpatroon en te maken heeft met het ontstaan van een eigen jeugdkultuur. Men konstateert dat er onder de jeugd een kritische stellingname groeit ten opzichte van het oorspronkelijke sociale milieu en dat er een grotere tolerantie heerst ten aanzien van normen en waarden en een anders gemotiveerd zijn met betrekking tot arbeid, reizen en trekken. De overheid zal vanuit deze gegevens haar beleid moeten bepalen en niet vanuit politieke druk of maatschappelijke onrust rond basisproblemen als druggebruik, gezagsconflicten en veranderingen ten opzichte van seksueel gedrag. Problemen waartegen, zo wordt opgemerkt, directe beleidsmaatregelen toch niet helpen. Dan liever via zorgvuldig gekozen experimenten ontdekken waar de destructieve elementen voor de samenleving in schuilen. Zo'n destructief element is blijkbaar de grote stad. In dezelfde nota wordt dan ook het belang onderstreept van een speciale jongerenvoorziening in de anonieme stedelijke samenleving, waar jongeren losraken van de vertrouwde sociale controle en het sociale relatieveld voor persoonlijke of groepsgewijze hulp.

De traditionele zorg⁵ die ruim in de werkgroep vertegenwoordigd is, konstateert dat de traditionele welzijnsinstellingen op de nieuwe problemen geen antwoord weten. Zij veronderstelt dat in de naoorlogse ontwikkeling van georganiseerd vrijwilligerswerk naar professionele instellingen de nadruk wellicht teveel heeft gelegen op de behandeling en de ontwikkeling van methodische deskundigheid, wat ten koste is gegaan van de aandacht voor concrete problemen. Nu kan men slechts konstateren dat er weinig kennis over de jongerenwereld bestaat en dat aan allerlei problemen maatschappelijke aspecten zitten waar men als instelling niet voor toegerust is.

De laatste categorie bestaat in feite uit één vertegenwoordiger, drs. Mc Gillavry, psycholoog en medewerker aan de Leidse universiteit. Hij brengt konklusies in getrokken op grond van samen met kollega's verricht onderzoek.⁶ Zij zijn voorstander van een speciale hulpinstantie voor jongeren. Uit onderzoek naar het steeds veelvuldiger ontbreken bij jongeren van een voor behandeling noodzakelijk geachte motivatie, bleek dat het in die gevallen in feite ging om bij ouders levende motieven om tot behandeling over te gaan. Zo'n oneigenlijke motivatie heeft te maken met de toenmaals gebruikelijke techniek om voor ouders en kinderen tegelijk te werken. Volgens de onderzoekers is het probleem te voorkomen als er voorzieningen gecreëerd worden die zich uitsluitend op jongeren concentreren. Bestaande instanties lijken daarvoor niet geschikt door hun verouderde werkwijzen en voor jongeren onaantrekkelijke vormgeving. Nader onderzoek had uitgemaakt dat de bestaande hulpinstanties niet of nauwelijks het vertrouwen van de jeugd genoten. Dit tekort aan juiste voorzieningen zou wel eens de verklaring kunnen zijn voor een ander veelvuldig gekonstateerd probleem, het verschijnsel van de zogenaamde onbehandelbaarheid van problematische jongeren.

Samenvatting

Uit het bovenstaande blijkt dat de overheid er veel aan gelegen is meer grip te krijgen op, oftewel hanteerbaar te maken van wat in ambtelijke taal 'speciale jeugdsituaties' worden genoemd. De gemeente Amsterdam doelt daarbij vooral

op de drug-scene rond Fantasio en Paradiso. CRM ziet het breder en heeft de ontwrichtende werking van de grote stad en het ontstaan van een eigen jeugdkultuur voor ogen. Omdat van een harde aanpak ('direkte beleidsmaatregelen') niet veel te verwachten is, wordt een beroep gedaan op de zachte sektor. Maar de traditionele hulpverlening moet toegeven niet over een ingang bij de eigentijdse jeugd te beschikken, een gegeven dat universitair onderzoek ondubbelzinnig lijkt te bevestigen. Zo zijn beheersingsdrang en het onvermogen daartoe er oorzaak van dat men gaat experimenteren met nieuwe hulpvoorzieningen voor jongeren.

JAC-Amsterdam, in eerste aanleg

Verwijzen de motieven van de overheid duidelijk naar de politiek-maatschappelijke situatie van de jaren zestig, uit de eerste resultaten van de voorbereidingsgroep lijkt zo'n verwijzing geheel verdwenen. Dit is niet zo verwonderlijk omdat de voorbereidingsgroep de eerste opzet voor een nieuwe voorziening niet gebaseerd heeft op een analyse van de concrete jeugdproblemen. In feite is de groep geformeerd rond een al bestaand plan van Mc Gillavry, waarin hij de resultaten van eerder vermeld onderzoek verwerkt heeft, en dat uitgaat van een ogenschijnlijk 'tijdloos' jeugdbeeld. Ik wil eerst op dat plan en het jeugdbeeld dat eraan ten grondslag ligt ingaan, om vervolgens wat kanttekeningen te maken.

Wat Mc Gillavry voor ogen staat is een voorziening die zich richt op adolescenten, de leeftijdsgroep tussen pakweg 15 en 25 jaar. De filosofie achter zijn motivatie om zich tot die leeftijdsgroep te beperken ligt in het begrip 'adolescentie'.⁷ Nu is adolescentie in de ontwikkelingspsychologie een begrip dat betrekking heeft op wat jongeren binnen die levensfase gemeenschappelijk hebben. Tot die gemeenschappelijke kenmerken behoren het emotioneel onafhankelijk worden van de ouders, het accepteren van de lichamelijke en seksuele rol, het aangaan van vriendschaps- en samenwerkingsrelaties zonder gedomineerd te worden, het kiezen van een sociale en beroepsrol alsook het ontwikkelen van een 'philosophy of life', die als leidraad kan dienen in een gekompliceerde en voortdurend veranderende, vaak chaotische samenleving. Kortom, in deze gedachtengang verkeert de adolescent in een groeifase waarin stoornissen en krisissituaties vrij normaal zijn. Vandaar dat de ontwikkelingspsychologie van een 'risico-verhogende levensfase' spreekt.

Onderzoek leert dat de adolescent eerst en vooral zelf uit een crisis wil komen en daarom behoefte heeft aan een opvoedingssituatie of sociale omgeving die hem dat mogelijk maken. Die behoefte om er zelf uit te komen heeft te maken met het feit dat de adolescent bang is dat de eigen problemen *abnormaal* zijn, een ander typisch trekje van deze leeftijdsgroep. Het problematische is nu dat, als jongeren er niet uit kunnen komen, er niet of nauwelijks instellingen zijn waar ze met hun problemen en vragen terecht kunnen. De instellingen die er zijn werken nog volgens het klassieke model waarbinnen de behoefte van de jongeren aan zelfdeterminatie en hun angst om abnormaal te zijn genegeerd worden. De bureaucratische opzet, het werken op basis van verwijzing door huis- of schoolarts, de formele gang van zaken met een vooronderzoek, wachtlijsten en een afsprakensysteem, blijken dan hoge drempels. Geen wonder dat de opzet voor een jongeren advies centrum⁸ voor wat de organisatie van de hulpverlening

Demonstratie tegen de woningnood, 7 mei 1970. Foto: ANEFO.

betreft, een spiegelbeeld vormt van een klassieke hulpinstantie. Het JAC is uitdrukkelijk als een *laagdrempelige organisatie* bedoeld, waar jongeren gemakkelijk terecht kunnen. Om dat te bereiken zal er gewerkt worden zonder verwijzing, met lange openingstijden, is de hulp kosteloos (veel jongeren zijn immers nog van hun ouders afhankelijk) en wordt er direkt mee begonnen, dus géén vooronderzoek, wachtlijsten en afsprakensysteem. Verder zal anonimiteit gegarandeerd worden om te voorkomen dat jongeren zich geremd voelen door het feit dat buiten hun medeweten informatie aan ouders, school of werkgever wordt verstrekt. De *angst voor abnormaliteit* wordt bestreden door het JAC een neutraal imago te geven. Ieder moet er terecht kunnen. Het JAC is er dus niet voor bepaalde problemen of bepaalde groepen jongeren. De aankleding van het gebouw zal zodanig zijn dat uiteenlopende jongeren er zich op hun gemak voelen. De behoefte om er zelf uit te komen wordt gehonoreerd door de methodiek van werken uitsluitend te baseren op het begrip *zelfdeterminatie*. De jongere zal als opdrachtgever beschouwd worden, men zal dus niet werken voor ouders, voogden enzovoorts. Jongeren worden als volwaardige gesprekspartners gezien, het optreden van de medewerkers dient dan ook niet bevoogdend te zijn. In het contact van klant met medewerker gaat het om informatie, advies en hulp. Deze volgorde is niet toevallig, maar gaat uit van

zelfdeterminatie, gericht op versterking van het zelf-koncept, de ik-structuur en de ontplooiing van de identiteit. Over het algemeen zal het gaan om kortdurende contacten. Langdurige hulpverlening leidt immers tot wachtlijsten en het werken met afspraken werkt drempelverhogend.

Kanttekeningen bij het plan van Mc Gillavry

Door de ontwikkelingspsychologische benadering vanuit het begrip adolescentie, wordt sterk de nadruk gelegd op wat jongeren in deze levensfase gemeen hebben. De aandacht valt weg voor de enorme verschillen die er tussen de diverse maatschappelijke categorieën van jongeren bestaan. En omdat de jongerenproblematiek gekoppeld wordt aan het adolescent zijn, verdwijnt de maatschappelijke kontekst (een slechte rechtspositie, zwakke positie op woon- en arbeidsmarkt enzovoorts) naar de achtergrond. Door problemen aldus te koppelen aan een leeftijdsfase ontstaat een psychologiserende en individualiserende omschrijving van de hulpvraag (behoefte) die daarmee een 'tijdloos' karakter krijgt. In de eerste opzet voor het JAC valt over de te verwachten problemen te lezen: 'Een grote middengroep van jongeren voelt geen aperte moeilijkheden, doch lijdt onder een vaag diffuse onlust'. Verder heet het 'dat gelijksoortig lijkende moeilijkheden bij verschillende personen verschillende oorzaken hebben; gelijksoortige oorzaken bij verschillende personen tot verschillende moeilijkheden kunnen leiden'.⁹ Vanuit een dergelijke niet tijdgebonden analyse van de hulpbehoefte van jongeren, wordt het verband tussen het ontstaan van een JAC-achtige voorziening in Amsterdam en de politiek-maatschappelijke situatie aan het eind van de jaren zestig tot louter toeval.¹⁰ Het onvermogen van de traditionele hulpverlening wordt niet herleid tot een verandering in de maatschappelijk-kulturele positie van de jeugd, maar tot een technische kwestie, namelijk het niet toepassen van een op nieuw-
verworven wetenschappelijke kennis (omtrent het adolescentengedrag) gebaseerde organisatie van de hulpverlening. Toch is het JAC niet als konkurrent van de traditionele hulpverlening opgezet, noch heeft het tot het verdwijnen van bestaande instellingen geleid. Dit valt alleen te verklaren als men naar de onderlinge posities binnen de welzijnszorg kijkt. De gekritiseerde traditionele hulpverlening is voornamelijk tweede-lijnszorg. Dat wil zeggen dat het om instellingen gaat die werken op basis van verwijzing en aan langerdurende behandeling doen. Het JAC daarentegen zal met zijn lage drempel en kortdurende contacten een typische eerste-lijnspositie met een eigen en nieuwe taak gaan innemen, namelijk het geven van informatie, advies en hulp bij kleinere problemen. Is van een concurrerende positie geen sprake, uit de opzet blijkt evenmin iets van een kritische relatie ten opzichte van de traditionele zorg. Eerder is sprake (en hoe kan dat ook anders bij een voorbereidingsgroep waar de traditionele zorg ruim vertegenwoordigd is) van een zorgvuldige inpassing in de bestaande hulpverleningsstructuur. Het JAC krijgt namelijk ook een toeleverende taak: men zal bij grotere problemen doorverwijzen naar bestaande instanties, de medewerkers zullen in zo'n geval de klant voor behandeling motiveren. Met andere woorden, via het JAC kunnen de bestaande instanties meer toegankelijk worden gemaakt. In zijn eerste opzet is het JAC dan ook onmogelijk te beschouwen als een kritisch antwoord op wat verkeerd is in de traditionele zorg.¹¹

Een verklaring voor het waarom van het JAC moet dan ook niet zozeer gezocht worden in het functioneren van de traditionele zorg, maar veeleer in het ontstaan van een nieuwe maatschappelijke behoefte aan laagdrempelige, kortdurende en vrijblijvende hulpverlening voor jongeren. Een behoefte die te maken heeft met veranderingen in de maatschappelijk-kulturele positie van jongeren. Een gegeven dat zelfs vanuit een ontwikkelingspsychologisch kader heel goed te bevatten is. Aan het einde van de jaren zestig botst de groeiende zelfstandigheid van jongeren, onder meer het gevolg van langer en beter onderwijs en toegenomen financiële mogelijkheden met een moraal en maatschappelijke situatie die zelfstandigheid niet willen erkennen. Met als gevolg een jeugdproblematiek die zich aanvankelijk voordoet als generatie- en kultuurconflict. In ontwikkelingspsychologische termen vertaald: de geschikte (traditionele) opvoedingssituaties (thuis, op het werk en op school) die nodig worden geacht om crises in de adolescentieperiode op te vangen, blijken als gevolg van de positieverandering van jongeren niet of gebrekkig te functioneren waardoor alternatieve (laagdrempelige) opvangsituaties noodzakelijk worden. Ook wat die andere taak, het toegankelijker maken van de bestaande instellingen, betreft, ligt een verwijzing naar de veranderende positie van de jeugd voor de hand. Generatie- en kultuurconflict verklaren waarom de traditionele jeugdzorg erin geïnteresseerd is om naast traditionele verwijzers (ouders, huisarts, schoolpsycholoog) te beschikken over een nieuwe, neutrale, voor jongeren acceptabele verwijnsinstantie.

Samenvatting

In zijn eerste opzet is het JAC niet gebaseerd op een concrete analyse van de jeugdproblemen aan het eind van de jaren zestig maar op een abstracte ontwikkelingspsychologische benadering. Uit de voornemens blijkt dat het JAC wellicht bedacht is als een kritisch antwoord op wat verkeerd is in de traditionele jeugdzorg, maar in de praktijk wordt het als een aanvullende voorziening zorgvuldig in de bestaande hulpverleningsstructuur ingepast. De noodzaak van zo'n aanvullende voorziening kan verklaard worden uit veranderingen in de maatschappelijk-kulturele positie van jongeren, veranderingen die de overheid zoveel mogelijk wil beheersen, die de bestaande zorg ontoegankelijk dreigen te maken en die bij jongeren een (zeker achteraf gezien) nieuwe hulpbehoefte hebben veroorzaakt.

JAC-Amsterdam: de definitieve opzet

Dit eerste, sterk door de ideeën van Mc Gillavry beïnvloede ontwerp is te omschrijven als een geestelijke gezondheidszorg-achtige voorziening voor jongeren, met een nogal onduidelijke relatie naar de concrete jeugdproblematiek zoals die zich eind jaren zestig in Amsterdam manifesteert. Wanneer de eerste plannen van de voorbereidingsgroep in de openbaarheid komen concentreert zich hierop de kritiek. Op die kritiek en de veranderingen die er het gevolg van zijn wordt hieronder ingegaan. Op twee niveaus komen de plannen in bespreking. Begin 1969 praat een delegatie van de gemeente (onder anderen wethouder Verheij, belast met sport-

en jeugdzaken) met de ministers Klompé van CRM, Polak van Justitie en staatssecretaris Krusinga van Volksgezondheid.¹² De samenstelling van de kabinetsdelegatie wijst erop dat het hier niet om een subsidie-technisch gesprek gaat. Het hele jeugdbeleid van de gemeente Amsterdam komt aan de orde waarbij al snel door Justitie en Volksgezondheid het (soft-)drugprobleem centraal gesteld wordt. Justitie eist een scherp optreden, desnoods sluiting van de alternatieve jongerencentra Paradiso en Fantasio die als bronnen van het kwaad worden aangemerkt en daarom onmogelijk langer gesubsidieerd kunnen worden. De gemeente bepleit een minder drastisch optreden en wil een verbod op het gebruik van en de handel in drugs in genoemde centra koppelen aan het scheppen van een hulpvoorziening. In dit kader wordt het plan voor een jongeren advies centrum ter sprake gebracht.¹³ CRM keert zich zowel tegen harde maatregelen zoals sluiting van Paradiso en Fantasio ('Dat lost niets op') als tegen een te nauwe koppeling van het drugprobleem aan de plannen tot oprichting van een jongeren advies centrum ('Bij jeugdproblematiek gaat het om meer dan hasj-rokerij alleen'). Kennelijk ziet CRM heel goed in dat een koppeling van hulpverlening aan repressief optreden de op te richten voorziening in een onmogelijk daglicht zou plaatsen. De bijeenkomst lijkt met een kompromis te zijn geëindigd. Tot een sluiting van Paradiso en Fantasio is het niet gekomen. Weliswaar heeft de gemeente het druggebruik in de door haar gesubsidieerde instellingen verboden, maar niet zonder een lichtshow voor vervangende psychedelische effecten te subsidiëren.¹⁴ En het op te richten JAC wordt definitief in een breder kader dan dat van hulpvoorziening ter bestrijding van het druggebruik geplaatst. Na deze bespreking worden twee ambtenaren van CRM aan de voorbereidingsgroep toegevoegd.

Op een ander niveau hebben werkers uit de Fantasio- en Paradisosfeer een werkgroep gevormd die zich bezighoudt met concrete jeugdproblemen als het soft-druggebruik, de arbeidsbemiddeling voor werklozen en onderdak voor trekkende jeugd. Vanuit deze alternatieve hoek komt stevige kritiek op het rapport van de JAC-groep.¹⁵ Samengevat komt hun kritiek hierop neer:

- problemen van jongeren moeten gezien worden tegen de achtergrond van de opkomst van een nieuwe jongerenkultuur met andere normen en waarden en een leefwijze die kritiek impliceert op de bestaande maatschappijvorm;
- hulpverlening die ingaat op problemen zonder daarbij de bestaande maatschappijvorm te kritiseren kan niet anders dan vanuit een aanpassingsgedachte werken;
- juist zo'n achterhaald referentiekader maakt dat jongeren weinig vertrouwen hebben in hulpverlenende instanties. Het gaat niet zozeer om drempelvrees als wel om het gevoel toch geen adequate hulp te krijgen.

Voor de groepen waar deze werkers mee te maken hebben (de alternatieve subcultuur en groepen laaggeschoolde werkende jongeren) lijkt de JAC-opzet dan ook weinig te bieden te hebben.

Dit oordeel laat de gemeente maar ook CRM niet onverschillig. Weliswaar is het plan om van het JAC een speciale voorziening voor de subcultuur te maken van de baan maar dat neemt niet weg dat (gelet op al eerder weergegeven motieven) de gemeente en CRM het van groot belang vinden dat de hulpverlening door het JAC voor alternatieve en maatschappijkritische groepen toegankelijk is. De kritiek dat het JAC voor hen weinig te bieden heeft weegt dan ook zwaar. Verder wordt duidelijk dat er binnen die groepen een duidelijk wantrouwen bestaat ten aanzien van het doel van de nieuwe voorziening. Ter illustratie een

citaat uit *Aloha*: 'Zeg nou zelf: Amsterdamse Gemeenteraad, Geestelijke hygiëne, Volksgezondheid, Psycholoog enz. enz., daar zijn ze weer, de ouwe heren en -hoeren, die het zo goed met ons voor hebben en ons via allerlei slinkse machinaties onder het mom van "hulpverlening" aan willen passen aan de aftandse maatschappelijke toestanden en vooroordelen waar we juist van af willen.'¹⁶

Tekenend voor het gebrek aan vertrouwen in de officiële en traditionele hulpverlening is ook de oprichting in het najaar van 1969 van Release Amsterdam, voortgekomen uit de Bond voor Vrijheidsrechten, opgezet om snel en daadwerkelijk steun te verlenen aan mensen die in moeilijkheden zijn geraakt omdat ze in hun vrijheden en rechten zijn aangetast of omdat ze het slachtoffer zijn geworden van intolerantie door hun afwijkend gedrag. Een vrijwilligersorganisatie, niet afhankelijk van overheid en traditionele zorg en werkend vanuit een solidariteitsprincipe. 'Wij zijn het tuig dat het tuig opvangt.'¹⁷

Wantrouwen en kritiek worden terdege begrepen en binnen de voorbereidingsgroep worden de volgende wijzigingen aangebracht.¹⁸ Om de toegankelijkheid te vergroten zal naast individuele contacten ook gewerkt worden met groepen jongeren zowel binnen als buiten het JAC. Het werken met groepen impliceert het uitwerken van nieuwe en flexibele technieken om de hulpverlenings-, advies- en informatietaak van het JAC in groepsverband te kunnen realiseren. Het belang dat aan het werken met groepen – van alternatieve en maatschappijkritische – jongeren gehecht wordt mag blijken uit het feit dat CRM bepaalt dat de helft van de staf uit kulturele werkers moet bestaan. De erkenning dat de jeugdproblematiek in steeds mindere mate een individuele problematiek sec is en steeds meer een maatschappijproblematiek leidt tot uitbreiding van de doelstelling: het JAC krijgt een signalerende functie ten aanzien van de samenleving en de jongerenproblemen daarin en kan het gesignaleerde omzetten in activiteiten die een oplossing kunnen bewerken bijvoorbeeld via sociale actie. Met de mogelijkheid jongerenproblemen te vermaatschappijken en daarop in te spelen wordt geprobeerd om het wantrouwen weg te nemen als zou het JAC vanuit een aanpassingsfilosofie zijn opgezet.

Achteraf gezien heeft de weliswaar wat omzichtig geformuleerde introductie van sociale actie van het JAC een alternatieve instelling gemaakt. Het samenbrengen van individuele hulpverlening en sociale actie in één instelling, de mogelijkheid om individuele problemen te vermaatschappijken zal in de loop van de jaren zeventig meer dan welk ander verschil ook de scheidslijn tussen de al snel als alternatief aangeduide hulpverlening en de traditionele zorg bepalen. Een scheidslijn echter die de relatie met de traditionele hulpverlening wel problematisch zal maken; tegenover het stigma te werken vanuit een aanpassingsfilosofie staat de pretentie maatschappijveranderend bezig te zijn. Ook de verhouding tot de overheid in haar dubbelrol van geldschietster en hoeder der maatschappelijke (wan-)orde komt onvermijdelijk onder druk te staan. En intern loopt het samenbrengen van hulpverlening en actie uit op een konfrontatie van een politiserende en solidariserende benadering van problemen met een individualiserende en psychologiserende aanpak. Terwijl vervolgens de onvermijdelijke discussie over de relatieve betekenis van individuele hulpverlening ten opzichte van sociale actie (en omgekeerd) voor het nodige vuurwerk zorgt. Door het samenbrengen van hulpverlening en actie in één instelling worden spanningen als het ware vanaf het begin ingebouwd. De conflicten die in de loop van de jaren zeventig de Alternatieve Hulpverleningen

teisteren zijn voor een belangrijk deel hierop terug te voeren. Dat binnen de alternatieve hulpverlening deze conflicten nogal in aanleiding, verloop en intensiteit verschillen laat zich vanuit de plaatselijke politiek-maatschappelijke situatie, de eigen ontstaansgeschiedenis en de verschillende organisatorische opbouw verklaren.

Nadruk op hulpverlening

We komen terug op het JAC-Amsterdam. November 1969 verschijnt van de hand van Mc Gillavry een artikel in het *Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid*¹⁹ waaruit blijkt dat hij zich terdege bewust is van de spanning tussen sociale actie en individuele (psychische) hulpverlening. Over de betekenis van de individuele hulpverlening met betrekking tot sociale actie merkt hij op dat weliswaar de jongerenproblematiek steeds meer een maatschappelijke achtergrond heeft maar dat aan de andere kant niet ontkend kan worden dat in welke maatschappij dan ook er personen blijven met problemen die niet uit de maatschappij maar vanuit de persoon zelf verklaard moeten worden. Dit onderscheid wordt zijns inziens in maatschappijkritische hoek te weinig gemaakt. Met als gevolg dat het belang van op de persoon gerichte hulpverlening onder tafel wordt geschoven. Over het verschil in werkwijze merkt Mc Gillavry op bang te zijn dat maatschappijkritische werkers vanuit een, overigens gerechtvaardigde, irritatie over het gebrek aan kennis en methoden om de ziekmakende elementen in de samenleving te bestrijden anti-professioneel werken. Hij verstaat daaronder een werkwijze die emotioneel en ondoordacht is en een benadering inhoudt waarbij werkers hun eigen (maatschappijkritische) ideologie op jongeren overdragen met een voorbijgaan aan de vrije persoonlijkheidsontwikkeling van de klant en met een zich afzetten tegen of verwerpen van deskundigheid en ervaring van werkers in de geestelijke gezondheidszorg.

Dit artikel is daarom interessant omdat Mc Gillavry in het najaar van 1969 tot directeur van het JAC in oprichting is benoemd en daarmee ook voor de uiteindelijke opzet in hoge mate verantwoordelijkheid draagt.

Als we kijken naar de manier waarop sociale actie in het definitieve concept is verwerkt dan valt op dat het afwegingsproces ten aanzien van de betekenis van hulpverlening en actie voor het werk sterk ten gunste van de hulpverlening is uitgevallen. De individuele hulpverlening is en blijft de basis van het JAC-werk. Sociale actie krijgt voornamelijk een aanvullend karakter: de bestrijding van de maatschappelijke oorzaken van individuele (psychische) problemen van klanten. Vanuit het aanvullend karakter van de sociale actie is te verklaren waarom van een aparte taakstelling voor sociale actie geen sprake is: bij iedere medewerker vormt de hulpverlening de grondslag van haar of zijn werk. De dominerende positie van de hulpverlening wordt ook duidelijk uit de organisatorische vorm van het JAC: de oorspronkelijke keuze voor een passieve, weinig flexibele bureau-opzet in het centrum van de stad blijft gehandhaafd.²⁰ Het vooropstellen van de individuele (psychische) hulpverlening betekent dat in de manier van werken een professionele, dat wil zeggen een op de psychologische beroeps-ethiek afgestemde, aanpak voorop staat. Zo wordt ook ten aanzien van sociale actie het aspect van deskundigheid benadrukt ('Nodig is theorievorming op het gebied van maatschappijdiagnostiek en maatschappijleer') met als ongewild gevolg dat aanvankelijk de sociale actie vooral verbaal bedreven wordt. Van een

solidariserende en politiserende benadering is geen sprake. Nadrukkelijk wordt ook bij sociale actie vastgehouden aan de zelfdeterminatie van de klant, in die zin dat daaraan een functionele afstand van hulpverleners ten opzichte van de klant wordt ontleend, om daarmee een dam op te werpen tegen de, met de professionele beroeps-ethiek zo strijdige, ideologische beïnvloeding van de klant. Dat in de praktijk binnen de JAC-hulpverlening al snel rond deze professionele aanpak problemen zijn ontstaan komt door het feit dat ongeveer de helft van de staf uit kulturele werkers bestaat die, met een geheel andersoortige opleiding en beroeps-ethiek dan psychologen en (individueel-)maatschappelijke werkers, wel bij de individuele (psychische) hulpverlening worden ingeschakeld.

Resteert nog de vraag hoe in het uiteindelijke concept de relaties met de overheid en de traditionele zorg zijn geregeld. De kritiek uit alternatieve hoek, met name het wantrouwen ten aanzien van het doel van de instelling, maakt het noodzakelijk dat rond de opzet van het JAC geen achterdocht gewekt wordt. Vandaar dat er binnen de voorbereidingsgroep niet langer over zorgvuldige inpassing van het JAC binnen de bestaande hulpverleningsstructuur gesproken wordt, maar dat men het eens wordt over de term 'strategisch onafhankelijk' om de positie van de nieuwe voorziening te omschrijven. Wat wil zeggen dat zowel van overheid en welzijnszorg als van de alternatieve en maatschappijkritische hoek afstand genomen wordt. Het JAC moet een *brugfunctie* vervullen, een centrumpositie tussen underground en establishment in om, zoals het nobel heet, potentiële krachten binnen dat establishment die naar verandering streven niet te isoleren en aan de andere kant, in alternatieve hoek, gettovorming te voorkomen. Minder nobel gedacht kan de brugfunctie als een neutrale vertaling van wat met name de overheid en traditionele zorg voor ogen staat, geïntegreerd worden om grip te krijgen op speciale jeugdsituaties en de toegankelijkheid van de bestaande zorg te vergroten.

Al eerder, nadat even met de gedachte is gespeeld van het JAC een overheidsdienst te maken, is besloten dat het JAC een stichting zal worden. Een voor het welzijnswerk algemeen gebruikelijke constructie. Nu wordt juist deze stichtingsvorm benadrukt als een waarborg voor de onafhankelijkheid van het JAC. Maar een belangrijker garantie voor de onafhankelijkheid van beleidsvoering is de wijze waarop de samenstelling en de taken van het stichtingsbestuur zijn geregeld. Aanvankelijk was vanuit de inpassingsgedachte bij het eerste ontwerp gedacht aan een krachtig bestuur van deskundigen afkomstig uit de gevestigde hulpverlening inclusief een vertegenwoordiger van de overheid. Na felle discussie waarbij de autonomie van het JAC in het geding is, wordt deze belangrijke (indirekte) beïnvloedingslijn ongedaan gemaakt door nadrukkelijk te kiezen voor een bestuur van niet-deskundigen. Met als praktisch en 'revolutionair' gevolg dat vanaf het begin formeel de zeggenschap bij het bestuur blijft, maar het zwaartepunt binnen de stichting bij de professionele staf ligt. In de praktijk is de invloed van het bestuur op de interne gang van zaken dan ook minimaal geweest.

Samenvatting en konklusie

Het zal duidelijk geworden zijn, dat JAC-Amsterdam niet uit een verbintenis tussen spontane vormen van zelfhulp en een kritische welzijnswerker met organisatorische gaven voortgesprongen is.²¹ Als voorziening is JAC-Amsterdam

het resultaat van het samengaan van belangen van overheid en traditionele zorg met ideeën en plannen over een deskundige opvang en begeleiding van adolescenten met problemen. Aan het laatstgenoemde heeft het JAC zijn uitgangspunten voor de hulpverlening te danken. Ontdaan van hun ontwikkelingspsychologische karakter zijn uitgangspunten als anonimiteit, een niet bevoogdende benadering en vooral zelfdeterminatie (te vertalen als een voortdurend pogen om de klant niet van hulpverlening afhankelijk te maken) blijvende toetsstenen voor een kritische hulpverlening geworden. Zijn alternatieve karakter dankt het JAC aan het feit dat in de politiek-maatschappelijke situatie aan het eind van de jaren zestig een 'tijdloze' benadering van de jongerenproblemen weinig geloofwaardig is. Het wantrouwen in subkulturele en maatschappijkritische hoek en de vrees van de overheid dat het JAC voor deze groep ontoegankelijk zal blijken, leiden tot een verbreding van de doelstelling. De betekenis van het samenbrengen van individuele hulpverlening en sociale aktie in één instelling mag niet onderschat worden. Het betekent een breuk met de traditionele welzijnsideologie welke laatste zich kenmerkt door de problemen van mensen los van de 'normale' samenleving te zien, met als gevolg dat de kollektieve maatschappelijke verantwoordelijkheid uit het zicht verdwijnt en het individu objekt van hulpverlening wordt. Het is duidelijk dat het samenbrengen van een a-politieke en individualiserende hulpverlening en een benadering van problemen die juist de kollektieve maatschappelijke verantwoordelijkheid benadrukt – en daarom uitgaat van solidariteit met de hulpvragers – spanningen oproept. Al dan niet bewust heeft men in de voorbereidingsgroep deze spanningen willen neutraliseren door sociale aktie aan de individuele hulpverlening ondergeschikt te maken en aan de beroepsethiek van de professionele hulpverlening te binden, terwijl de ontwikkeling van een brugfunctie-ideologie een radikale stellingname van het JAC ten opzichte van overheid en traditionele zorg moest voorkomen.²² Dat het JAC-Amsterdam zich vanaf het begin niet aan dit concept heeft gehouden is mede het gevolg van een wijziging in de organisatorische structuur, waardoor aan de JAC-staf die machtspositie toevalt die voorheen door het stichtingsbestuur werd ingenomen. Deze ontwikkeling wordt in hoofdstuk twee beschreven.

2. Van psycholoog naar werker. Ontwikkeling en verandering binnen JAC-Amsterdam 1970-1975¹

Gerard Derksen

Inleiding

JAC-Amsterdam gaat in januari 1970 van start als een organisatie die mede op initiatief van de overheid is opgericht en als experimenteel projekt letterlijk en figuurlijk veel krediet meekrijgt. Beide subsidiegevers, CRM en de gemeente Amsterdam, hebben zich in de afgelopen tien jaar nooit rechtstreeks met de interne gang van zaken bemoeid. Door te kiezen voor een stichtingsbestuur van niet-deskundigen is het bestuur nooit in staat geweest een controlepositie op te bouwen ten opzichte van een staf van betaalde medewerkers, die gegeven het experimentele karakter de belangrijkste beleids- en besluitvormende instantie wordt. De enige externe groep aan wie blijkens de statuten een vorm van inspraak en medezeggenschap wordt gegund, zijn de klanten zelf, maar deze bepaling is altijd een dode letter gebleven. Deze uitgangspunten leveren een machtspositie op voor de staf van medewerkers die uniek is binnen de toenmalige hulpverleningsstructuur en doen bij gebrek aan weerwerk van buitenaf, een sterk naar binnen gerichte organisatiestructuur vermoeden.

De nadruk in dit artikel valt dan ook op de onderlinge samenwerking van de JAC-medewerkers. Om het specifieke in de positie van de JAC-medewerkers en daarmee van JAC-Amsterdam naar voren te brengen is het nuttig een vergelijking te maken met Release Amsterdam, dat ongeveer gelijktijdig van start gaat. Release Amsterdam, voortgekomen uit de Bond van Vrijheidsrechten, wordt opgericht als een strijd- en hulporganisatie bestemd voor degenen die het slachtoffer zijn van de bestaande orde en de heersende moraal. Er wordt geholpen vanuit solidariteit en op een onafhankelijke wijze, dus zonder geldelijke steun van de overheid. Helpers zijn dan ook onbetaalde vrijwilligers, geselecteerd op betrokkenheid, inzet en ervaring. Deze korte (ideaal-)typering levert een drietal kenmerken op.

1. Er bestaat zoiets als een gemeenschappelijke maatschappijkritische optiek van waaruit gewerkt wordt.
 2. Betrokkenheid, inzet en ervaring worden dan ook verkozen boven vakmatige deskundigheid (dat is, het door opleiding en diploma's behoren tot een bepaalde beroepskategorie) als selektie criterium voor medewerkers.
 3. De medewerkers hebben allen dezelfde status, namelijk die van (onbetaald) vrijwilliger.
- Wanneer we nu de JAC-situatie onder ogen nemen ontstaat een geheel ander beeld.